

Arapça öğreniminin geçmişi, Osmanlı Devleti'nin kurulmasından çok önceye dayanmaktadır. Osmanlılarda ise Arapça öğrenimi medreseler vasıtasıyla yapılıyordu. Bu medreseler Fatih Sultan Mehmed (1432-1481) zamanında sistemleşmiştir. Şimdi bu medreseleri tarihi seyri içerisinde ele alalım:

Tarihte Medreseler

İslam Dünyasında mesicitlerden sonra **medreseler** devletler tarafından ilk resmi eğitim kurumları olarak vazife yapmıştır¹. İlk Karahanlılar zamanında kurulan medrese, Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklular döneminde Anadolu, Suriye ve Irak bölgelerinde gelişerek yoluna devam etmiştir². Osmanlılarda da Selçuklularda olduğu gibi medreseler cami bitişğine yapılmış ve bu mesicitlerde görev yapan imamlar aynı zamanda müderris olarak tayin edilmiştir³. Osmanlılarda zamanla medrese sistemleşerek yoluna devam etti. Buraldan kadılar, hekimler, müftüler, nişancı ve defterdarlar ile müderrisler ve muallimler yetişti⁴.

Buralarda genel öğretim yapan medreselerde bir taraftan kıraat, tefsir, fıkıh ve kelim gibi dini ilimlere ait dersler verilirken dil ve edebiyata dair Arapça başta olmak üzere Farsça, sarf, nahiv, lügat, hitabet, tarih, coğrafya, arkeoloji, etnografya, müzik ve hat ile felsefe ve mantık gibi dersler okutulmuştur. Bu derslere matematik, geometri, kimya, tıp ve astronomi gibi ilimler de zamanla eklenmiştir⁵.

Ne var ki XVI. yüzyılda medreselerde matematik ve felsefe derslerinin çıkarılması gündeme geldi. Hatta bu dönemden itibaren medreselerde okutulacak dersler tartışılmaya başlandı. Kâtip Çelebi de bu tartışmalara katılan ilim adamlarındandır. Nitekim o, matematik bilen müftü ile matematik bilmeyen müftünün verdikleri fetvada matematik bilenin verdiği fetvanın isabetli ve doğru

- 1 İslamiyet'in gelmesiyle mesicitlerde başlayan tedrisat zamanla yerini medreselere bırakmıştır. Medreseler ilk çekirdeklerini oluşturan bu müesseseler X. yüzyılda Taberan ve Bağdat'ta açılan ve fikh eğitiminin verildiği mekânlardı. Müstakil ilk medrese ise Nişabur Şehrinde Selçuklular tarafından en-Nişabûrî (v. 960) adına kurulan ve fikh ilimi le beraber diğer İslami ilimlerin okutulduğu yerlerdir. Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri* (Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984), s. 3-4.
- 2 Zeki Salih Zengin, *II. Abdülhamit Dönemi Öğretim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi* (Baki Kitabevi, Adana 2003), s. 17-18; Gürbüz Deniz, *Katib Çelebi'nin Eğitimi ve Öğretim Anlayışı* (yayınlanmamış yüksek lisans ve doktora tezi), s. 24-25.
- 3 Mustafa Bilge, *a.g.e.*, s.2-3.
- 4 Gürbüz Deniz, *a.g.e.*, s. 27.
- 5 Ahmet Ocak, *Nizamîye Medreseleri* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Malatya, 1993), s. 176-181;

MÜNİF PAŞA'NIN ARAPÇA ÖĞRETİMİNE YAKLAŞIMI

Abdullah KIZILCIK*

Özet

Öğretim hayatının büyük bir kısmını medreselerde geçiren Münif Paşa Osmanlıların son döneminde yaşamış ilim ve siyaset adamlarından birisidir. O, Arapça öğretimine karşı değil, ancak Avrupa'da bulunmuş ilim ve siyaset adamı olarak Tanzimat'tan sonra Batı tarzında açılması ile usul ve yöntem bakımından bu medreselerdeki eğitimi tartışmaya başlamıştır.

Bu makale, medreselerin kuruluşunu ve amacını tarihi açıdan kısaca ele aldıktan sonra, Münif Paşa'nın Arapçaya ve Arap harflerine bakışı üzerinde duracaktır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, şarkiyat, doğu bilimcisi.

The thoughts and Outlook of Münif Pasha About Arabic education and Arabic Alphabet

Summary: Münif Pasha, A large part of his academic life spent in madrasa, is one of science and politics men who lived in the last period of Otoman. He was not against teaching Arabic, but as academic and political man had been in Europe. So he started discussions in terms of the procedures and methods in the madrasa schools, especially After Tanzimat with schools Western-style education.

This article, after briefly discussed the terms of the history and purpose of the establishment of madrasas. It contains the Outlook an thoughts Münif Pasha in Arabic and Arabic alphabet.

Keywords: Münif Paşa, Arabic teaching, madrasas

olduğunu⁶ izah etmekle dini ilimler yanında müspet ilimlerin okutulması gereğine işaret etmektedir.

XVIII. yüzyıla kadar Osmanlıların Batı ile askerî, siyasî ve ticarî ilişkilerdeki temaslarına bu yüzyıldan itibaren hukuk ve eğitim alanları da ilave edilmiştir. Buradan hareketle yenilik hareketlerinin Tanzimat öncesine dayandığını çok rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak bu döneminin bariz özelliği diğer alanlardaki yenilik hareketlerinin eğitim ve hukuku içine alacak şekilde yeni bir takım düzenlemelere gidilmesi ve de kalıcı hale getirilmesi kararlılığının gösterildiği dönem olmasıdır⁷.

Tanzimat'a kadar medreselerde okutulan Arapça dersleri, tanzimat'tan sonra da devam etmiştir. Bu dönemde ilk öğretim bir taraftan sıbyan ve rüştiye mekteplerinde devam ederken diğer taraftan ibtidai mekteplerinde yeni bir tarzla devam etmekteydi. Bu arada idadi ve sultaniler de lise ayarında eğitim veren okullardır⁸. Ancak Arapça dersleri rüştiye mekteplerinden itibaren okutulmuştur. İbtidai mekteplerde ancak alfabe öğretilmekteydi. Arapça öğretimi idadilerde de devam etmiştir. Darülmuaallimîne (öğretmen okulu) Arapça ve Farsça yanında en az dört işlem yapacak kadar matematik bilenlerin imtihansız alınmaları söz konusu olmuştur⁹.

Bu dönemde hazırlanan ders kitapları çocukların ilgisini çekecek şekilde olmadığı gibi pedagojik gelişmelerine ve de eğilimlerine göre düzenlenememişti. Bu nedenle genelde eğitimde ve özelden de Arapça öğretiminde kullanılan yöntemler yetersiz olmuştur.

XIX. Yüzyılda Münif Paşa'nın Arapça öğretimine yaklaşımını okuma-yazma ve öğretim yöntemi bakımından olmak üzere iki açıdan ele alacağız.

6 Gürbüz Deniz, a.g.e., s. 29

7 Zeki Salih Zengin, II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi (Adana 2003), s.20.

8 a.g.e., 34-35.

9 a.g.e., 112.

1- Münif Paşa'nın Okuma-yazma Bakımından Arap Harflerine Bakışı:

Münif Paşanın Osmanlılarda Arap harflerinin ıslahını ilk dillendiren siyaset adamlarından¹⁰ olduğu bilinmektedir. Nitekim Arap harflerinin ıslahı Türk Kamuoyuna Münif Paşa tarafından kurulan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin tarafından verilen bir konferansla takdim edilmiştir. Onun, kurucusu olduğu Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin¹¹ merkezinde 1 Mayıs 1862 tarihinde yaptığı konuşmasında bu konu üzerinde durduğu ve geniş araştırmalar yaptığı anlaşılmaktadır. O, Arap harflerinin ıslahı ve imla meselesi ile ilgili olarak kamuoyunu aydınlatmış ve Alfabe kullanımının güçlüklerini sıraladıktan sonra çözüm önerilerinde bulunmuştur. Özetle:

1- Diğer Dillere göre okuma-yazma güçlüğü

'Avrupalıların yazılarında müşkilatı mezkûre olmadıği misülli usül-i talime mümkün mertebe teshil olduğundan alrı yedi yaşındaki çocuklar pekala okuyup yazma öğrenmekte ve zükur-u nisvan uşak ve amele güruhuna varıncaya kadar ifade-i meramda muktedir olacak derece kitabet tahsil eserler'¹².

¹⁰ Arap alfabesinin ıslahı konusunda ilk çalışmalar sadrazam Kececi-Zade Mehmed Fuad Paşa tarafından yapılır. Nitekim o, Arap dilindeki hâkeleri daha kullanışlı hale getirmek için bir takım işaretleme icat eder. Bk. M. Kayahan Özgü, *Asrın Benzeriz bir Politikniği Münif Paşa* (Elips Kitabevi, Ankara 2005), s. 85. Aslında bu konuda ilk görüş Fransız dil bilimcisi C. François Volney tarafından ortaya atılmıştır. Lübnan, Misir ve Suriye'yi dolaşmış olan Volney Doğu halkının Latin alfabesine geçmeleri gerektiğini savunmuştur. Şerafeddin Turan, *Türk Kültür Tarihi* (Ankara 1990), s. 77; Ali Budak, *Batılılaşma Sürecinde Çok yönlü Bir Osmanlı Aydını : Münif Paşa* (Kitabevi, İstanbul 2004), s. 583; Diğer yandan 1857 yılında tiyatro yazarı ve düşünce adamı Azerbaycanlı Mirza Ebu Feth Ahunzade Farsça kaleme aldığı bir risalesinde Arap harflerinin ıslahı fikrini ortaya atmıştır. Ali Budak, a.g.e., s. 589.

¹¹ Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye 1862'de Münif Paşa'nın öncülüğünde İstanbul'da kurulmuştur. Bu demek, Osmanlı bilimsel yaşamı içerisinde birçok ilki de ortaya koymuştur. Demek Osmanlı Devleti'nde kurulan gerçek anlamda ilk bilimsel ve mesleki dernektir. Bunun yanı sıra demerin yayın organı olan Mecmua-i Fünûn, ilk bilimsel dergi niteliği taşımaktadır. Kütüphanelilik açısından ele alındığında ise, 1862'de demerin bünyesinde oluşturulan kütüphane ilk demek kütüphanesi olarak tarihe geçmiştir. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin kuruluş amacı; Mecmua-i Fünûn ve Tercüman-ı Ahval'de yayımlanan nizamnamesine göre; "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye kitab telif ve tercümesi ve umûmî ders hâsı ve'l-hâsil her türlü vesât-i mümkinâ ile memâlik-i mahrisâ-i şâhânede inşâr-ı ulûm ve fûnâna say ve ikdâm idecektir. Cemiyet ulûm ve maârif ve ticâret ve snâya dâir Mecmûa-ı Fünûn unvânıyla beher mâh ibtidâsında bir gazete çıkaracak ve işbâ mecmûa lâ-âkall otuz iki sahîfeden ibâret olarak azânın cümlesine meccânen birer nüshası itâ olunacaktır. Cemiyet mesâli-i dîniyye ve zamânî-hâl-i politika mübâhâsinden ihtirâz idüb kendâsine takdîm olunan lâyhâların dâhi mevâid-i mezkûreden art olmasına dikkat ve itinâ idecektir." şeklinde belirtilmiştir. Bk. *Mecmua-i Fünûn*, 2-10; 14-15;

¹² Münif Paşa, *Münif Paşa'nın resmi hatta dair Tasavvurlarını Dile Getirdiği nutuk* (MF, no: 14), s. 77

2- Türkçe kelimeleri yazarken hareke olmadan okuma güçlüğü. Örneğin کورک, کورک, گورک, کورک, گورک ve گورک okunma ihtimali taşımaktadır.

'el-yevm müstamel olan yazılarımıza hereke konulmak âdât olunmadığından her kelimenin beş on suretle okunmaya kabiliyeti olup şu mahzurun defî için bi'l-farz lisan-ı Arapta mevcut harekât isti'mâl olursa dahi husul-u maksada hasıl kafi olamayacağı derkârdır'¹³.

3- Özel isimleri yazma güçlüğü

'bir de bizim yazılarda ism-i has tabir olunan a'lâm ile kelimât-ı saire beyinde tahrîren bir fark olmadıgından bunun dahi kitabeçe bazı meretebe tekellifâtı ve erbab-ı mütalaya müşkilâtı müstelzim olduğu tarifden müsteğnîdir'.¹⁴

4- Tamlamalar ve Arapça-Farsça sözcükleri yazma güçlüğü.

'Bir de taallim-i krâet ve kitâbet hakkında derkar olan suûbet yalnız bunlardan ibaret olmayıp iki yüz seneden beri ittihâz olunan usûl-i terkibiye ve Arabî ve fârisî kelimâtın ihtilâtin dahi munzam olarak ifade-i meram edecek kadar tahsîs-i kitâbet nihâyet derece tas'ib olunmuştur'.

Münif Paşa'nın bu sorunları çözüme yaklaşımı:

1- Kelimeleri olduğu gibi yazılacak ve fakat harflerin altlarına ve üstlerine birtakım işaretler konacaktır.

'Kelimât yine heyet-i hazıra ibkâ olup fakat alt ve üstlerine harekât-ı malume ile birtakım işâteret-i cedîde va'z olunmak'¹⁵.

Fakat Münif Paşa bu önerisini bizzat kendi eleştirmekte harflerin üzerine konulan işaretlerin aşağıdaki satıra mı yoksa yukarıdaki satıra mı ait olduğunun

¹³ a.g.e., s. 77

¹⁴ a.g.e., s. 77

¹⁵ a.g.e., s. 78

kestirilmesinin kolay olmayacağı ve matbaada basım esnasında zorlukların yaşanmasına neden olacağı gibi sakıncalarını dile getirmektedir:

'Husul-u matlaba kafi gibi görünüir ise de hareketin huriştan müneffek olarak kelimenin zîr ü bâlâsına bulunması aşağı veyahut yukarı satıra müteallık olduğu bilinmemeyerek teşvîş-i zihni müeddî olacağı misillü hem hurûfa ve hem de zîr ü bâlâsındaki harekâta sarf-ı efkâr ile hayli zahmet çekileceği şöyle dursun hele tûbât hususunda fevka'l-gaye müşkilatı davet edeceği umur-u vâzihadandır'¹⁶.

2- Harfleri birleştirmeden yazıp diğer yabancı dillerde olduğu gibi harekeleri (ünlü harfleri) bu esnada yazmak.

'Hurûf-u mukâta'a ile tahrir olunup, bilcümle elsine-i ecnebiyyede olduğu misillüiktizâ eden harekât, hurûf sırasında yazılmaktır.'

Bu ikinci çözüm şeklinde Münif Paşa matbaada herhangi bir sorunun yaşanmayacağı görüşündedir. Ancak yukarıda temas edildiği gibi bunun da kafi gelmeyeceği kanaatinde-dir.

'Fakat şikk-ı sanide şu tekellifât ve müşkilâtin hiç birisi olmayıp, gerek okuyup yazmak ve gerek kitap yazmak için bunun bi'l-vücûh rüchâniyeti bâhirdir'¹⁷.

'Bi'l-farz lisan-ı Arapta mevcut harekât isti'mâl olursa dahi husul-u maksada hasıl kafi olamayacağı derkârdır.'

Daha sonra Şemseddin Sami ile Ahmed Vefik Paşa'nın bazı harfler üzerine işaretler koymaları ve Enver Paşa'nın ayrı harf uygulamasına geçmesi Münif Paşa'nın her iki çözümünün de dikkate alındığını göstermektedir¹⁸.

2- Öğretim Yöntemleri Bakımından Arapça Öğretimine Bakış

¹⁶ a.g.e., s. 78

¹⁷ a.g.e., s. 79

¹⁸ Ali Budak, a.g.e., s. 598

Bu dönemin ortak karakteri medreselerdeki eğitimin bir düzene koyulması, fen ve matematik dersleri yanında bazı dersler ilave edilmesi, Türkçe'ye daha bir önem verilmesi ve nihayet öğretim süresinin kısaltılmasına yönelik uygulamalarla göze çarpmaktadır.

Bu dönem, ders programları ve yöntemleri açısından da önemli yeniliklerin göze çarptığı dönemdir. Bu maksatla ilmiye ve mülkiyelilerden komisyonlar oluşturularak raporlar hazırlanıyordu¹⁹. Nitekim 1898 tarihinde dört müderris medreselerin, idaresi, ilmi yetersizliği ve ekonomik durumlar ile ilgili bir dilekçeyi II. Abdülhamit'e iletmış ve çözüm yolları arzetmişler²⁰.

Bu arada eğitim alanında Tanzimat yıllarında yapılan yenilik XIX. Yüzyılda özellikle II. Abdülhamit döneminde yani Münif Paşa'nın yaşadığı asırda gelişmiş ve bu konudaki tartışmalar had safhaya çıkmıştır. Bu asır, Osmanlı belagatinin Arap belagati ile aynı mı değil mi, lügat, elifbâ, Türkçenin Arapçaya ihtiyacının olup olmadığı ve nihayet Arapça öğrenmenin zorluğu - kolaylığı meselelerinin tartışıldığı asır olmuştur²¹. Öte yandan bu asır, Arapçayı yeni usullerle ve yeni bir muhtevâ ile öğretme ve hatta Arapçanın tümünden kaldırılma tartışmalarının da yoğun bir şekilde yaşandığı bir asırdır.

Şeyh Ali-zade Muhyiddin Efendi medreselerin ıslahı konusunda çalışmaları olan değerli ilim adamlarındandır. Ona göre medreselerin bu hale gelmesinin nedeni devlet idarecilerinin ilgisizliği, medreselerin ilmi gelişmelere ayak uyduramamaları ve de öğretim metodlarının verimsizliğidir.

Münif Paşa bu maksatla çeşitli zaman ve zeminlerde bir takım ilim adamları ile bir araya gelirdi. Bu meyanada **Hacı İbrahim Efendi** de (ö. 1307/1891) onun zaman zaman görüştüğü önemli şahsiyetlerdendir. İbrahim Efendi Arapçayı yeni bir yöntemle öğretmek amacıyla 1883 Aralık ayında birkaç hoca ile beraber Dâru't-ta'lîm mektebini açtı. Arapçayı kolay öğretimdeki başarısı ile de kısa zamanda bu mektebin öğrenci sayısı 500'ü ulaştı²².

19 Zeki Salih Zengin, *a.g.e.*, s. 51

20 *a.g.e.*, 125.

21 Musa Aksoy, *Hacı İbrahim Efendi'nin Hayatı ve Eserleri* (yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 1993), s. 58

22 Musa Aksoy, *a.g.e.*, s. 3, 4.

İbrahim Efendi Arapça konusunda bir başarısızlık varsa bunun hocaların eğitim metodundan kaynaklandığını, zira alfabede hece usulünün öğretim ve eğitimi kolaylaştırdığını söyledikten sonra, Arapçanın dini, ilmi ve edebi lisanımız olduğundan bahsetmektedir. Diğer yandan Fransızlar nasıl ki Fransızca'yı daha iyi anlamak için Latince ve Grekçeyi öğreniyorlarsa bizim de Osmanlıcının asıl ve esasını anlamak için Arapçayı bilmemiz gerektiği söylenebilir. Bundan dolayı da gençlerin medreselerde on beş senesini harcamaya lüzum olmadıktan bahisle, geliştirdiği yeni metot sayesinde bu dili iki-üç sene zarfında öğretebileceğini ifade etmektedir²³. Hacı İbrahim Efendi'nin bu bu konudaki başarısına²⁴ bazı medreseliler kuşkuyla yaklaşmıştır²⁵.

Ne var ki her asırda yeniliğe karşı direnenlerin yanında yenilikte aşırı gidenler ve ölçüyü kaçıranlar olmuştur. Nitekim Zamanın müderrislerinden **Said Efendi** de Arapça'nın yabancı dil olarak diğer batı dilleri ile beraber tümünden kaldırılması isteyenlerdendi. Nitekim bu düşüncesini şu beyitlerde ifade etmektedir:

Arapça isteyenler Urban'a gitsin,

Frençiler Frengistan'a gitsin,

Ki biz Türküz bize Türkü gerekir,

Bunu fahmetmeyen cahil demektir.

Bu beyitler Hacı İbrahim Efendi'ye, Arapça dersinde bir öğrencisi tarafından hatırlatılınca, dersten sonra İbrahim Efendi okul müdürüne istifasını sunar. Ancak idare öğrenciye, yaptığına saygısızlık olduğunu anlatınca öğrenci gider ve hocasından özür diler. İbrahim Efendi de ona şu beyitle yanıt verir:

23 Musa Aksoy, *a.g.e.*, s. 59-60.

24 Örneğin İbrahim Efendi Nahiv tercümesi adlı eserinden övgüyle bahsederek on günde anlaşılmasını bir nahiv konusunun bu eserle bir günde anlaşılacağı iddiasındadır. Hacı İbrahim Efendi Dâru't-ta'lîm mektebi için sarf ve nahiv tercümesi yanında Edebîyât-ı Osmâniye kitabını telif etmiştir. Musa Aksoy, *a.g.e.*, s. 32

25 Osman Nuri Ergin, *Türkiye Meârif Tarihi* (1941), s. 779.

Ayubını(kusurunu) görmeyelim böyle birbirimizin

Bende var zaafî basar sen de bakar kör gibisin²⁶.

Hacı İbrahim Efendi Arapçayı, anadilimiz Türkçeye yardımcı olan ve kelime bakımından onu zenginleştiren bir dil olarak öğrenilmesine ihtiyaç olan dillerden kabul eden²⁷ ateşli savunucularındandır. Nitekim o, Arapçayı öğrenilmesi zorunlu faydalı ilimlerden saymaktadır. Zira ahlak ve adaba dair ilimlerin herkese zorunlu olduğu ve fakat fân ilimlerinin herkesin bilmesine ihtiyaç olmadığı görüşündedir²⁸.

Bir süre Meclis-i Kebîr-i Meârif Reisliği ile üç defa getirildiği toplam dokuz yıl süren Maârif Nazırlığı (Millî Eğitim Bakanlığı) ile²⁹ Münif Paşa'nın eğitim konusundaki görüşleri de dikkate şayandır. Bu meydana özellikle Arapça öğretimini pedagojik açıdan ele alan Münif Paşa bir makalesinde belli bir yaşa ve çağa gelmeden papağan gibi ezberledikleri ve mahiyetinden mahrum oldukları sarf, nahiv, belagat ve mantık gibi ilimleri okuyan çocukların, bunların ne anlama geldiklerini bilmeden okumalarını eleştirmektedirler.

'el-eyvem mer'î olan usûl-ü ta'limiyyenin dahi, ezhân-ı etfâle nâ-muvâfakati derkâr olup, sarfve nahiv ve mantık ve me'ânî ismiyle şakirdin öğrendim ve muallimin öğrettim diye memnun ve müftehir oldukları şeyler çocuğun mânyâ-yı sahîhini ve sûret-i isti'mâlini ve hatta ne maksatla okuduğunu bilmeyerek, yalnız tût gibi telaffuz eylediği bir takım kavâid ve istilâhattan ibârettir. Sıbyân ulûm-i mezkûre kiraat ve ta'allümünden maksad olan Arabî lisanının mahiyetinden bî-haber olduğu halde, 'ilâl ve îrab ve emsâlikavâid-i dakâka ve hikemiyyesini nasıl zihni ihata edebilir ve henüz en sade ibareyi fehm ve terkibe kudreti yok iken fesahat ve belâgat üzere ifâde-i meram eylemek usûlünü teallimden ne istifade edebilir? Acabâ tâlim-i sıbyân ile iştiğal eden hocaların hangisi öğrettiği kavâid-i Arabiyye ve mantûkiye-yi kâlen veyâhut kalemen icrâya muktedirdir. Bu makâle, tâlimin ezhân-ı sıbyân-ı tahdîş ve îtabdan başka bir semeresi görülmeyip, tahsil destmâye-i istîdat kılınıktan

26 Musa Aksoy, *a.g.e.*, s. 7,8.

27 Musa Aksoy, *a.g.e.*, s. 15-16.

28 İbrahim Efendi: Bizim için en ziyade nâfil ilim-i lisan-ı Arabîdir. Zira bize 'bilenlerle bilmeyenler müsavi olmaz' hikmetini lisan-ı Arabî olmak üzere münzel olan kelim-i belîğ öğretmiştir. Musa Aksoy, *a.g.e.*, s. 34, 40

29 İsmail Doğan, *Münif Mehmed Paşa* (TDVİA İslam Ansiklopedisi), s. 10

sonra tekrar tederrüs olunur ise ancak ol vakit fâidesi müşâhede olunduğu cümlemizin sergüzeşti ve mücerrebi olan hâlattandır³⁰.

Münif Paşa, eğitim sorusunda ıslah hareketin yapılabilmesi için bozulmuş bilimsini şart koşup, kişinin ilim tahsili için öncelikle cehaletinin farkında olunması gerektiğini vurgulayarak akıl sahiplerinin kulak vermeye çağırılmaktadır.

'Bir şeyin fesadı bilinmeden ıslahı söz konusu olamayacağı gibi cehaletini bilmeyen kimsenin de ilim tahsil edemeyeceği bilinen gerçeklerdendir. Bu nedenle bir konuda netice almak isteyenler öncelikli olarak kendi eksikliklerini araştırırlar. Fakat birçok insan çocukluğunda alışık olduğu adet ve ahlakın iyisini ve kötüsünü ayırt etmekte aciz olduklarından dolayı, erbâb-rişd bunun hakikatini bilmesine engel olduğunu bilerek, bu konuda diğerlerini ikaz etmenin hayırlı bir gayeye matuf olduğunu ve bunda bir hakarete hamledilmemesi gerektiğini ve hakikati söyleyene 'söyleyene bakma' söylenene bak' kaidesine göre bakar ve dikkate alırlar³¹.

Sonuç olarak Münif Paşa Arapça öğretim yöntemlerinin çocukları gelişim seviyesine uygun görmemekte ve öğrencilerin ne olduğunu ve ne amaçla okutulduğunu bilmeden papağan gibi öğrendikleri bilgiye karşı çıkmaktaydı. Bu vesile ile bugün gelinen noktada onun eseri ve tesirinin olduğunu iftiharla söyleyebiliriz.

30 Münif Paşa, *Ehemiyyet-i Terbiye-i Sıbyân* (Mecmua-i Fünûn, no.5, Cemâziyel-evvel 1279), s. 181.

31 a.g.e; s. 180